



Etiikkaa historiantutkijoille

Satu Lindman, Anu Koskivirta ja Jari Eilola (toim.) *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus 2017.

Miten historiantutkijan tulisi kohdella ennen eläneitä ihmisiä? Mitä saa kertoa, kenet saa yksilöidä ja miten kaukana menneisyydessä? Siinäpä pulmia kerrakseen. Lainsäädäntö antaa raamit ja nekin rajaavat vain nykyaikaa ja lähimenneisyyttä noin sadan vuoden ajalta. Ongelma on noussut ajankohtaiseksi, kun tutkijat ovat viime vuosina pureutuneet arjen historiaan, henkilöhistoriaan ja sosiaalisesti heikossa asemassa eläneiden ryhmien elämään, ihmisten terveyteen ja sairauteen sekä erityisesti mielenterveyteen.

Tutkijat ovat pohtineet eettisiä kysymyksiä yksinään ja lopuksi yhdessä. Lopputuloksena on historiantutkimuksen etiikka monipuolisesti tarkasteleva teos *Historiantutkimuksen etiikka*. Toimittajina on kolme tohtoria, Jari Eilola ja Anu Koskivirta Jyväskylästä sekä Satu Lindman Turusta. Kirjoittajia on kaikista maamme yliopistoista, joissa historiaa tutkitaan,

tohtoriopiskelijoita ja professoreita, nuoria ja vanhempia. Harvinaisen laaja skaala.

Esimerkkeinä arkaluontoisista tutkimuskohteista tekijät esittävät aviottomien lasten elatuksen, inkvisiittorit ja muun sorron, itsemurhat, lapsenmurhat, etniset vähemmistöt ja partisaanitoiminnan Pohjois-Suomessa. He kysyvät myös, onko tutkijalla mahdollisuus empatiaan.

Teoksen taustaluvussa otetaan esille muutamia ongelmatapauksia, joissa tekijöiden mukaan on liukuttu raja-alueilla tai rajan vääreillä puolella. Nämä teokset ovat olleet myyntimenestyksiä ja saaneet paljon huomiota mediassa. Vain harvoin on historiantutkijoiden yhteisö (johon siis itsekin kuulun) puuttunut epäkohtiin. Kukapa median ja yleisön suosikkia viitsisi moittia.

Historiantutkimuseetiikasta paljon kirjoittanut Jorma Kalela on tässäkin teoksessa merkittävässä roolissa. Hän palaa vanhaan teemaansa tutkijan puolueettomuuden mahdollisuuteen. Kunakin tutkijan on tiedostettava omat tarkoitusperänsä ja kerrottava ne. Hänen on valittava tutkimuskohteensa siten, että hän tiedostaa yleisönsä eli sen, ketä kyseinen aihe saattaa kiinnostaa. Hänen on oltava oikeudenmukainen tutkimuskohdettaan kohtaan. Eettisiä ja moraalisia valintoja on tehtävä koko tutkimusprosessin ajan aiheenvalinnasta lähtien.

Kalelan mukaan tutkijan pitää myös valmistautua kritiikkiin, myös pahantahtoiseen. Samalla hän kuitenkin tavallaan kritisoi muita tutkijoita asenteellisyydestä ja historiapolitiikasta erittelemättä, keitä ja mitä tutkimuksia hän tarkoittaa.

Historiantutkimus ja nykyajan yhteiskunta

Kysymys siitä, pitääkö historiantutkimuksen avulla yrittää vaikuttaa nykyajan yhteiskuntaan, saa tekijöiltä varovasti myönteisen vastauksen. Jos rehellisellä ja avoimella tutkimuksella osoitetaan yhteiskunnallisia epäkohtia ja vääryyksiä, hyvä niin ja korjattakoon

ne. Niin on käynytkin. Maria Läh-teenmäen artikkeli kertoo partisaanitoiminnan tutkimuksen seurauksista, kun elossa olevat siviiliuhrit saivat valtiolta rahallisen korvauksen. Uhrit itse järjestivät seminaareja, joissa he tapasivat partisaaneja ja antoivat anteeksi. Myös Pirjo Markkolan lastensuojelun historian tutkimusprojekti tuotti valtiovallan anteeksipyyntönsä lastenkodeissa kasvatetuille henkilöille.

Hämmästyttävien tulosten tulos on Mona Rautelinin tutkimuksella niin sanotuista salaraskauksista ja lastensurmista. Hän ehdottaa piiloraskauksen lääketieteellistä tunnustamista ja tunnistamista. Hedelmällisessä iässä olevien naisten epämääräiset vatsavaivat tulisi ottaa vakavasti ja tehdä heille aina ultraäänitutkimus. Erityisesti naisia, jotka ovat synnyttäneet yllättäen WC:ssä, tulisi uskoa. He eivät tienneet olleensa raskaana ja heidät pitää jättää tuomitsematta lapsenmurhasta, vaikka lapsi olisikin menehtynyt. Toivottavasti tämä esitys päättyy myös vironomaisten tietoon!

Panu Pulman artikkeli Suomen romaniyhdyntönsä tutkimisen lähtökohdista on hieno. Projektin tapa ottaa romanit mukaan ja kysyä heiltä, mitä he haluavat kerrottavan itsestään, olkoon ohjenuora kaikkien etnisten ja muidenkin vähemmistöjen tutkimukselle.

Vaikea kysymys on inkvisiittoreiden ja muiden hirmutekojen tehneiden ihmisten tutkiminen. Reima Välimäen mukaan asiaa on maailmalla, erityisesti katolisissa maissa pohdittu. Selvää vastausta ei oikein ole. Ehkä asia pitää ymmärtää tutkimusajankohdan lähtökohdista, mutta ei tarvitse hyväksyä itse tekoa eikä vähätellä uhrien kärsimyksiä.

Monet kirjoittajat korostavat sitä, että kaikki ihmiset ja ryhmät ovat myös itsenäisiä valintoja tekeviä yksilöitä ja subjekteja omassa elämässään eivätkä ainoastaan uhreja. Henkilöiden nimien paljastamisesta tuodaan useita näkökulmia esiin. Haastateltavilta on kysyttävä, mutta heitä on myös

suojeltava pahalta maailmalta silloin, kun he eivät ehkä ymmärrä nimensä julkistamisen seurauksia. Lupa voidaan kysyä lähihistoriaa tutkittaessa, mutta aiempia vuosisatoja tutkittaessa tutkijan on itse tehtävä päätös.

Kirsi Vainio-Korhonen kertoo antaneensa tutkimilleen 1800-luvun turkulaisille prostituoiduille nimen ja siten nämä saivat arvokkuutta vaikeissa olosuhteissa elävinä ihmisinä. Heillä oli paljon muutakin elämää kuin prostituoituna toiminen, kuten työnteko, perhesiteet, äitiys, seurustelu, kihlaus ja avioliitto.

Tulevaisuudessa lähdekritiikkiä ja uusia haasteita

Teoksen päättää Jari Eilolan artikkeli tulevaisuuden tutkimusetiikasta. Muistitiedon, haastattelujen, muistelmien, valokuvien ja kirjeiden käytöstä puhuessaan Eilola puhuu siitä, mitä aiemmin sanottiin sisäiseksi lähdekritiikiksi. Uutta ovat sen sijaan digitalisaation ja avoimen tieteen haasteet aineistojen julkisuudelle ja jatkokäytölle. Tämä koskee myös valokuvia. Kaikkein kamalimpia kuvia ei tarvitse julkaista.

Teoksessa on yhdeksän näkökulmalaatikkoa. Pidän niistä merkittävänä Petri Karosen näkökulmaa tutkimuskirjallisuuteen viittaamisesta, mitä ei muuten teoksessa käsitellä. Se on ymmärrettävää, koska se ei koske vain historioitsijoita vaan eettinen lähtökohta kaikelle tutkimukselle. Muiden tutkijoiden tulosten kunnioittaminen kuuluu tutkijan ammattitaitoon ja -etiikkaan. Myös plagioinnin välttämisen pitäisi olla kaikkien tutkijoiden ja vertaisarvioijien mielessä. Niissä olemme Suomessa ehkä olleet vähän löperöitä. Teoksen lopun asia- ja henkilöhakemistot helpottavat teoksen käsikirjamaista käyttöä. Tosin henkilöhakemisto ei kata paria ensimmäistä lukua.

Historiantutkimusetiikan perussäännöt toistetaan useissa artikkeleissa – ihan turhaan. Taustaluvun lukeminen ja asian täsmäntäminen Eilolan loppulu-

vussa olisi tämän kirjan kohdeyleisölle riittänyt. Teos on ehdottoman tarpeellinen ja eettisiä pohdintoja on tämän perusteella hyvä jatkaa historioitsijayhteisössä. Tämän teoksen lisäksi historiantutkijoiden kannatta tutustua myös Tutkimuseettisen neuvottelukunnan antamaan ohjeeseen *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittelyminen Suomessa*. On kuitenkin muistettava, ettei eettisiä ja moraalisia valintoja tehdä lakikirja kädessä. Ne vaativat tutkijalta sensitiivisyyttä ja ymmärrystä sekä tutkittavien ihmisarvon ja arvokkuuden kunnioittamista.

Tekijät tuntevat hyvin alan kansainvälistä ja kotimaista kirjallisuutta, myös Tutkimuseettisen neuvottelukunnan tuottamat teokset, *Tutkijan eettiset valinnat* (S. Karjalainen ym., 2002) ja *Etiikkaa ihmistieteille* (J. Hallamaa ym., 2006). Jälkimmäisessä he ihmettelevät historiantutkimusta koskevan artikkelin puuttumista ja ainoan historioitsijan (minun) laatimaa artikkelia, joka koski vain tutkimuseettisten kysymysten huomioimista tieteellisten seurojen toiminnassa. Kirjoitin sen, koska sitä pyydettiin ja se kuului työhöni Tieteellisten seuran valtuuskunnan toiminnanjohtajana. Keskustelin *Etiikkaa ihmistieteille* -teoksen toimituksen kanssa myös historiantutkimuksen etiikkaa koskevan artikkelin puuttumisesta. Minulle vastattiin, ettei sitä tarvita, koska Kalelan kirjoitus *Tutkijan eettiset valinnat* -kirjassa on kattava eikä muuta kirjoittajaa ole löytynyt.

Teoksessa väitetään myös, ettei tutkimusetiikkaa opeteta. Vaikka etiikkaa ei opeteta tällä nimellä, pelisäännöt on upotettu proseminaarien ja harjoituskurssien ohjelmistoon.

AURA KORPPI-TOMMOLA

Kirjoittaja on Suomen historian dosentti, tietokirjailija ja professori.